

УДК 159.922.1 - 159.9.072.59

Материнство як складова гендерного функціонування сучасної жінки

Лучанінова Н.В.

В статье представлены результаты исследования материнской сферы, гендерного функционирования современной женщины, а так же места материнства в системе её ценностей и идеалов. Материнство рассматривается как неотъемлемая часть женской личности, а не как отдельные проявления поведения. В статье рассматриваются этапы формирования материнской сферы и значимые факторы, влияющие на успешность реализации материнства.

Ключевые слова: материнство, гендерные особенности, гендерное функционирование, фемининность, маскулинность, андрогинность, полоролевое поведение, психологическая готовность к материнству, этапы формирования материнства.

У статті представлені результати дослідження материнської сфери, гендерного функціонування сучасної жінки, а також само місце материнства в системі її цінностей та ідеалів. Материнство розглядається як невід'ємна частина жіночої особистості, а не як окремі прояви поведінки. У статті розглядаються етапи формування материнки сфери і значущі чинники, що впливають на успішність реалізації материнства.

Ключові слова: материнство, гендерні особливості, гендерне функціонування, фемінінність, маскулінінність, андрогінність, статево-рольова поведінка, психологічна готовність до материнства, етапи формування материнства.

The article presents the results of a study of maternal sphere, gender functioning of a modern woman, as well as place of motherhood in the system of her values and ideals. Motherhood is seen as an integral part of women's personality, and not as aspects of individual behaviors. The article deals with the stages of formation motherhood sphere and significance of the factors affecting the success of the maternity.

The Keywords: motherhood, gender, gender operation, femininity, masculinity, androgyny, sex-role behavior, psychological readiness for motherhood formation stages of motherhood.

Сучасна жінка має виконувати сьогодні багато різних ролей для ефективного функціонування своєї особистості. Дуже часто жінка має бути сильною, мужньою, активною, наполегливою, та мати ще багато інших проявів маскулінінності. Дослідники фіксують, починаючи з другої половини минулого століття глобальну кризу фемінінності (жіночності, жіночого, материнського). Криза ця охарактеризувалася тим, що жінка була позбавлена свого природного й звичного світосприймання, своєї ноші в цьому світі й виштовхнута в ту реальність, де традиційно вона ніколи не позиціонувала своє Я.

Перший і найсуттєвіший прояв кризи фемінінності є ставлення сучасних жінок до материнства – необхідність сполучати роботу й особисте життя, родину. Робота й побут – головні лещата, які стисли жінку, поставили її в майже нерозв'язну ситуацію: повернення до традиційних умов, коли працював тільки чоловік, є неможливим через зміну не тільки суспільних установок, але й всієї економічної структури – грошові потоки перерозподіляються так, що тільки на зарплату чоловіка прожити важко, крім того, необхідний стаж для пенсії.

Інший прояв – статево-рольова інверсія: освоюючи робітничі галузі, де раніше панував чоловік та які створив чоловік, жінці довелося стати чоловікоподібною. Таким чином, змістився її фокус сприйняття чоловіка як носія мужності. Ставши сама достатньою мірою чоловікоподібною, жінка відчула, що риси мужності в чоловіках втратили для неї свою цінність.

Ще одним проявом сучасної кризи фемінінності є ставлення сучасних жінок до материнства. З одного боку, жінки зберігають традиційний і біологічний статус, з іншого боку, цінності кар'єри й соціальної затребуваності протистоять розвитку почуття материнства, ті ж самі вимоги статусу, які примушують жінку йти працювати, коли на дітей просто не залишається часу, – ставлять жінку перед драматичним вибором. Отже, криза материнства – частина загальної кризи фемінінності, з якою жінку залишили сам на сам, підбадьорюючи її різного роду парадоксальними гаслами щодо жіночої емансипації.

У літературі традиціоналістського типу сутність жінки розглядається в понятійній сітці «секс – любов – родина – діти», цим саме наче позначається простір, де дійсно існує жінка. Так, у відомій книзі К. Rospiszyl «Психологія жінки» [1] розглядаються традиційно «жіночі» теми: особливості сексуальної поведінки жінки, сутність і значення материнства, проституція, розходження чоловіків і жінок з погляду агресивності й особливостям розумової діяльності й т.п., але зі сфери аналізу випала сфера професійної самореалізації жінки.

У ряді робіт підкреслюється той факт, що жінка не повинна переслідувати маскулініні цінності, тому що її особистість при цьому деформується. Так, Л. Бурбо [2, с. 238–239] дає характеристики жінки, що більше приймає свій чоловічий початок і менше – жіноче. Це такі характеристики:

- 1) дуже невисока думка про саму себе;
- 2) жінка переходить до дії звичайно за бажання інших; вважає, що не заслуговує на те, щоб зробити собі приємне, оскільки важливіше робити приємне іншим, особливо чоловікам;
- 3) відчуває потребу в тому, щоб чоловіки домінували над нею й керували нею;
- 4) дуже залежна від чоловіків у питаннях про те, що для неї добре, а що погано;
- 5) у подружніх стосунках поводить переважно пасивно;
- 6) взаємини з жінками складаються гірше, ніж із чоловіками, схильна не довіряти жінкам;
- 7) за чоловіка звичайно обирає собі хлопця деспотичного характеру, що не приймає своє жіноче начало; він являє для неї відбиття її власного ставлення до себе.

На противагу цьому жінка, що більше приймає своє жіноче начало і менше – чоловіче, має протилежні характеристики: висока самоповага, сильна інтуїція, жінка відчуває потребу керувати чоловіками у своєму житті, невисока цінує їх і не схильна їм довіряти; легко дозволяє собі дратуватися при спілкуванні із чоловіком, що бажає її контролювати; її особисте задоволення для неї значить більше, ніж задоволення інших, особливо чоловіків; у неї краще складаються взаємини з жінками – вона більш їм довіряє більш толерантна до них; частіше обирає чоловіка, що не приймає своє чоловіче начало.

Розглядаючи процес формування ідентичності сучасної жінки, необхідно відзначити той факт, що для того, аби, бути затребуваною в суспільстві, вона повинна діяти і як соціальний індивід, і як жінка, і не завжди вектори цих дій збігаються. Вибудовуючи себе як соціального індивіда, жінка підкорює свої дії вимогам часу. Е. Фромм уважав, що кожна людина незалежно від статі прагне до розвитку й цілісності. Він сформулював принцип, що безпосередньо впливає з людської природи, – «здатність до дії породжує потребу у використанні цієї здатності, а неможливість її використання веде до розладу нормальної діяльності» [3]. Жінка має здатність стати матір'ю, якщо вона з ряду причин не народить дитину й не дасть їй свою любов, то, на думку філософа, вийти із цього становища вона зможе лише за умови досить повної реалізації її здатностей в інших сферах. Головне призначення жінки Е. Фромм бачить у продовженні роду. Відповідно до його поглядів, особистість становить собою «цілісність уроджених і придбаних психічних властивостей, які характеризують індивіда й роблять його унікальним» [3].

Таким чином, статевої ролі утворення особистості відіграють важливу роль й у професійному, і в особистому житті. Жінки зі статевої ролі девіаціями (стосовно культурної норми) кар'єро орієнтовані, для них професійна самореалізація надзвичайно важлива. Пробиваючи «скляні стелі й стіни», жінка проявляє надзвичайну наполегливість. Разом з тим, такі кар'єро орієнтовані жінки часто мають проблеми в родині. Як відзначає Н. Н. Наріцин [4], «у таких жінок часто високі амбіції: їм хочеться зробити кар'єру, і частиною цієї кар'єри стає супутник життя – не в тому розумінні, щоб стрибнути на більше високу сходинку за його рахунок, а в тому, що він повинен відповідати її соціальному стану, у всякому разі, бути ніяк не нижче. І тому дивиться з висока на тих чоловіків, які поруч із нею: за інтелектом і здатностями вона їх вже переросла. І це теж збільшує дистанцію між нею й тими чоловіками, які могли б виявити до неї інтерес». У такому випадку відбувається втрата сутності й, як назвав би це Ж.- П. Сартр, «існування без сутності». Виникнення таких явищ, як сурогатне материнство, відмова від дітей, кіднеппінг і т. п., відбиває, на наш погляд, саме таке існування й дозволяє висунути гіпотезу про те, що материнство можна розглянути кризь призму кризи ідентичності, зокрема статевої ролі (гендерної) ідентичності сучасної жінки.

У психоаналітичних теоріях розвитку материнство розглядається, як один з аспектів почуття жіночності в дівчинки, що залежить від формування ядра статевої ідентичності. Р. Столлер відзначає, що оскільки жіночність стає «настільки міцною частиною ідентичності, то ніякі мінливості життя не можуть зруйнувати її» [5, с. 48]. Крім того, рання ідентифікація дівчинки-дитини з матір'ю робить важливий внесок у первинне відчуття приналежності до жіночої статі й формування статевої ідентичності й майбутнього материнства. Найважливішим проявом жіночої статевої ідентичності виступає бажання піклуватися про дитину [6]. На це бажання вказує, зокрема, гра в ляльки, яка починається із дванадцяти-вісімнадцяти місяців. Це бажання дівчинки є базовим вираженням жіночності, так Дж. Кестенберг [7] припускає існування материнського «інстинкту», а Х. Перенс і його колеги [8] вважають бажання дівчинки мати дитину вродженою статевою характеристикою. У міру того, як проявляється відчуття первинної жіночності й дівчинка усвідомлює свою приналежність до жіночої статі, вона починає ідентифікуватися з материнською роллю й материнським турботливим ставленням до оточення. Фантазії, наповнені бажанням бути матір'ю з дитиною, згодом формують основу її жіночої статевої ролі та її Его-ідеалу [9].

Бажання мати дитину й актуалізація материнської ролі виникають у дівчинки в підлітковому періоді, коли завершується формування статевої ідентичності. Разом з тим, така материнська позиція відбиває незрілі аспекти жіночої ідентичності й може бути продовженням ранньої залежності – з народженням дитини дівчинка часто повертається до матері. У цьому випадку бажання мати дитину означає спосіб повернення до власної матері, коли відкидається регресивна прихильність (тепер вони рівні) і несвідома регресивна спроба за допомогою сильної прихильності до дитини відтворити єдність мати-донька [9].

Гендерний підхід до розуміння материнства представлений у концепції соціального конструктивізму [10], у рамках якої виключене тлумачення материнства як біологічного феномена й розглядаються тільки його соціальні аспекти [11]. Дослідження материнства у такому аспекті, підкреслювали прихильники цього напрямку [12], повинне бути гендерно чутливим. Саме в руслі гендерних досліджень учені [12] звернули увагу на вгасання бажання проявляти материнські почуття, якщо жінка не одержала відповідної «установки» в дитинстві, і стали закликати «виховувати материнство» (коли дівчинку з юного віку готують бути матір'ю й говорять, що вона повинна стати нею) [13].

Гендерна асиметрія сучасної культури призводить до різноманітних порушень гендерних ролей, які мають відбиття у материнській сфері, а саме, в «страху материнства» – явищі, що одержало широке поширення в останні роки не тільки в Західній Європі, але й у країнах СНД [14]. Даний феномен проявляється в небажанні жінки заводити першу або наступну дитину. Під страхом материнства розуміють комплекс раціональних й емоційних переживань жінки з приводу неможливості реалізувати своє бажання материнства в конкретних умовах її нинішнього життя. Це явище можна назвати також небажанням материнства, усвідомленням перешкод до материнства, об'єктивною неготовністю до

материнства. Вираз «страх материнства» має яскраво виявлене емоційне забарвлення, що вказує особистісне ставлення жінки до проблеми. Серед провідних причин страху материнства неекономічного кола варто вказати реакцію на гендерну асиметрію в статусних позиціях, що виражається несумірністю цінності досягнень у сфері професійної реалізації, лідерства, влади й у сфері материнства/батьківства. Бути матір'ю почесно лише серед родичів, але не в колі професіоналів. Така трансформація традиційної жіночої ролі може проявлятися в небажанні жінки переривати вдало складену кар'єру, професійне зростання, страху втрати кваліфікації, майстерності, страх відстати від колег у професійному розвитку й стати неконкурентоспроможною на ринку праці, що динамічно розвивається. Крім того, страх материнства може бути обумовлений і гіпертрофією традиційних аспектів жіночої гендерної (сексуальної) ролі – страхом жінки втратити фізичну форму й сексуальність в очах свого чоловіка або партнера.

У вітчизняних підходах до концептуалізації материнства також акцент зроблений на тих аспектах материнства, які можуть бути позначені формулою «материнство як ідентичність». Це означає, що прикметною рисою материнської діяльності на сучасному етапі є усвідомлення вагітності й материнства як самоцінного елементу життєдіяльності й самореалізації особистості жінки.

Тобто материнство – щось настільки істотне, що можна говорити про нього як про центральний аспект особистості жінки, стрижень її соціального самовизначення, універсального шляху самореалізації.

Г. Г. Філіппова розглядає формування материнської сфери в рамках формування ідентичності жінки як матері [15]. Дослідниця виділяє в онтогенезі «материнської потребно-мотиваційної сфери» до вагітності чотири етапи, які мають різні вікові обмеження й різну роль у виникненні й розвитку змісту всіх блоків «материнської потребно-мотиваційної сфери». Розглянемо ці етапи:

- 1 етап. Взаємодія з власною матір'ю.
- 2 етап. Розвиток материнської сфери в ігровій діяльності.
- 3 етап. Плекання (опікування).
- 4 етап. Диференціація мотиваційних основ материнської і статевої сфер.

Особистісний сенс дитини – це відношення до своєї дитини в контексті діяльності, спрямованої або на збереження вагітності й на подальше прийняття дитини, або ж діяльності, спрямованої проти дитини. Небажана вагітність здатна фруструвати іншу актуальну потребу. Або дитя може сприйматися як засіб для досягнення чогось іншого, тоді дитя стає «об'єктом маніпуляції». Все це свідчить, що в суспільстві склалося «інструментальне» ставлення до материнства. Складність вибору, що вимагає порівняння, супідрядності особистісно значимих відношень, мотивів, кожен із яких має спонукальну силу, може бути вирішена лише при досягненні суб'єктом певної особистісної зрілості.

Таким чином, материнство може бути розглянуто в статево-рольовій перспективі: статеви стосунках, сценаріях материнської поведінки, особливостях формування жіночої ідентичності, ціннісно-сміслових та мотиваційних аспектах вагітності та виношування плоду, особистісному сенсі дитини. Тобто як один зі способів гендерної соціалізації й реалізації жінки. У цьому контексті материнство може розглядатися як частина жіночої особистості, а не лише як вивчені особливості поведінки та відповідних гендерних ролей.

Література

1. Pospisyl K. Psychologia kobiety / K. Pospisyl. — Warszawa : PWN, 1976. — 236 s.
2. Бурбо Л. Слушай свое тело — твоего лучшего друга на земле : пер. с фр. / Лиз Бурбо. — К. : София, 2009. — 256 с.
3. Фромм Э. Искусство любить : [пер. с англ.] / Эрих Фромм. — М. : АСТ, 2009. — 224 с.
4. Нарицын Н. Н. Психология счастья / Н. Н. Нарицын // Дочки-Матери. — 1998. — № 18 (сент.). — С. 18–34.
5. Stoller R. J. The sense of femaleness / Robert J. Stoller // Psychoanal. Q. — 1968. — № 37.
6. Tyson P. A developmental line of gender identity, gender role and choice of love object / P. Tyson // Journal American Psychoanal. Assn. — 1982. — № 30. — P. 59–84.
7. Kestenberg J. S. On the development of maternal feelings in early childhood / J. S. Kestenberg // Psychoanal. Study Child. — 1956. — № 11. — P. 257–291.
8. Rubin G. The Traffic in Women : Notes on the Political Economy of Sex / G. Rubin // Toward an Anthropology of Women / [ed. Reiter R.]. — New York, 1975. — P. 165–166.
9. Тайсон Р. Л. Психодинамические теории развития / Р. Л. Тайсон, Ф. Тайсон ; [пер. с англ. А. М. Боковой]. — М.: Когито-Центр, 2006. — 408 с.
10. Чодороу Н. Воспроизводство материнства : Психодинамика и социология гендера / Ненси Чодороу ; [пер. с англ. Гиль Сон И] ; Ин-т соц. и гендер. политики. — М. : РОССПЭН, 2006. — 496 с.
11. Пушкарева Н. Л. Гендерная теория и историческое знание / Наталья Пушкарева. — М. : Женский Проект, 2007. — 496 с.
12. Harding S. Introduction. Is there a Feminist Method? / S. Harding // Feminism and Methodology / [ed. Harding S.]. — Milton Keynes, 1987. — P. 1–14.
13. Bernard J. The Future of Motherhood / J. Bernard. — New York : Dial Press, 1974. — 278 p.
14. Шакирова С. Страх материнства [Электронный ресурс] / С. Шакирова, К. Токтыбаева // Гендерные исследования. — Режим доступа: <http://www.genderstudies.info/social/s32.php>. — Заглавие с экрана.
15. Филиппова Г. Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии / Г. Г. Филиппова // Вопросы психологии. — 2001. — № 2. — С. 22–36.